

Актуальна тема номера:
“КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ”

ОКСАНА КАПЛІНА

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі. Ви тримаєте в руках черговий номер Журналу “Право України”, актуальна тема якого “Кримінальний процесуальний кодекс України: проблеми правозастосування та перспективи вдосконалення”. Стало вже багаторічною традицією один з осінніх номерів присвячувати актуальним проблемам кримінального процесу. Мабуть, це пов’язано з тим, що саме восени 2012 р. цей Кодекс набув чинності, і після закінчення чергового року його застосування зручно підбивати підсумки, ділитися думками та намічати перспективи.

Що очікувала юридична спільнота від нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)? Слід сказати відверто – прийняття нового КПК України стало справжньою подією для нашої держави, адже його попередник набув чинності понад 50 років тому та, не зважаючи на численні зміни та доповнення, залишався застарілим і таким, що не відповідав сучасним потребам суспільства та держави. Новий КПК України був побудований на ідеології верховенства права, безумовного пріоритету таких загальнолюдських цінностей, як свобода та особиста недоторканність, повага до людської гідності. Загальними засадами кримінального провадження в ньому проголошено законність, рівність перед законом і судом, презумпцію невинуватості, забезпечення права на захист, доступ до правосуддя, змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості, гласність і відкритість судового провадження, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності та

© Оксана Капліна, 2018

інші. Чільне місце серед новацій КПК України посів інститут слідчого судді, який був показником спрямування зусиль законодавця на пріоритетність забезпечення прав людини у кримінальному провадженні; суттєво розширені права сторони захисту; закріплені жорсткі вимоги до допустимості доказів та запроваджено інші новели, які, безумовно, посилювали значимість цього законодавчого акта, рівень захищеності особи, яка потрапляла до сфери кримінального судочинства. Отже, очікування застосування нового КПК України були пов'язані з перспективою запровадження в Україні Кримінального процесуального кодексу європейського зразка, з процедурами, які є доволі наближеними до міжнародних стандартів кримінальної процесуальної діяльності. Але сталося не так, як гадалося. Стихійно-ситуаційна нормотворча динаміка кримінального процесуального законодавства останніх років призвела до загострення тих нормативно-змістовних проблем, які шість років поспіль були “болючими” для правозастосування, досі залишаються невирішеними та породжують нові, що посилюють неузгодженість окремих структурних елементів кримінального процесуального законодавства або утворюють взаємну конфронтацію між деякими нормами; спричиняють помилки при встановленні структурних зв'язків із використанням бланкетних та відсильних норм; зумовлюють порушення законів логіки при конструюванні термінології і понятійно-категоріального апарату. Отже, реаліями застосування норм кримінального процесуального законодавства є постійні, іноді неузгоджені, зміни та доповнення до нього, реформування системи органів досудового розслідування, трансформаційні процеси в судовій системі, революційні зміни в суспільному житті держави.

Сьогодні на сторінках журналу розгортається наукова правнича дискусія з актуальних питань кримінального процесуального правозастосування та будуть зроблені важливі висновки, які обов'язково мають бути почутими законодавчою владою. Хочеться звернути увагу на статтю М. Шумила та О. Андрушка “Держава як суб'єкт юридичної відповідальності перед людиною у кримінальному процесі” та підтримати висновок, зроблений авторами: ідея відповідальності держави перед людиною за свою діяльність сформульована у ст. 3 Конституції України, але вона практично обділена увагою у наукових розвідках, в Україні відсутня концепція юридичної відповідальності держави взагалі і у кримінальному процесі зокрема, не легалізований правовий механізм відповідальності винних службових осіб в порядку регресу перед державою. У цьому контексті можна згадати слова І. Фойницького, які були сказані великим вченим майже 140 років тому: ‘Пройшли століття, а уникнути залучення до кримінального суду невинних людство ще не навчилося; настануть нові століття – і все ж ці випадки будуть повторюватися. Вони неминучі і тому не можуть бути обґрунтовані ні тимчасо-

вою недосконалістю законів, ні випадковими помилками'. За 140 років неодноразово реформувалася система судоустрою та судочинства, але повністю позбавитися від неправосудних вироків, слідчих помилок правозастосовної практики поки не вдається. Суспільство, безперечно, зацікавлене в покаранні осіб, винних у вчиненні злочинів, але воно в рівній мірі зацікавлене і в тому, щоб жоден невинний не був необґрунтовано притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений, що зараз безпосередньо проголошується у завданнях кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Такий підхід пояснюється не тільки тим, що порушуються права і законні інтереси громадян, а й тим, що саме на державу покладено відповідальність за допущені судові або слідчі помилки. І від того, наскільки ефективно вона може усунути ці помилки, повернути особі статус повноправного члена суспільства, значною мірою залежить впевненість громадян у стабільності і силі законів, зміцнення і посилення її авторитету, а це вкрай важливо в сучасний період турбулентності нашого суспільства.

У кримінальному судочинстві дотримання прав людини має свій специфічний зміст. Проте необхідно підкреслити, що пріоритетним напрямком правових досліджень тривалий час був захист прав і законних інтересів підозрюваних та обвинувачених. Однак такому учаснику кримінальних процесуальних правовідносин, як потерпілий від злочину, не приділялось належної уваги, тоді як проблема “жертв злочинів”, як зазначав О. Бойков, є однією з кричущих у всій історії людства. Через публічність кримінального провадження потерпілий “ввіряє” захист свого інтересу державі, проте його правове становище в кримінальному процесі має визначати гармонійне поєднання засад публічності та диспозитивності. Саме проблемам відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні та вдосконаленню законодавства, яке унормовує процесуальний порядок відшкодування, присвячено статтю О. Кучинської та Ю. Циганюк “Актуальні питання пред'явлення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні: системний аналіз”.

Кілька статей авторів цього номера присвячені актуальним проблемам стадії досудового розслідування. Звичайно, науковці не могли не відреагувати на дефекти кримінального процесуального законодавства, які виникли після внесення змін до КПК України 3 жовтня 2017 р. Саме на ці проблеми звернули увагу Ю. Аленін та О. Малахова у статті “Проблемні питання продовження строку досудового розслідування слідчим суддею”. Без корегування нормативного змісту ст. 294 КПК України вона взагалі не може бути застосована. Конструктивні пропозиції, які засновані на прецедентах Європейського суду з прав людини, містяться в статті І. Гловюк і Т. Марченко “Проблеми доступу сторони захисту до результатів негласних слідчих (розшукових) дій”.

У своїй статті “Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання” М. Погорецький та О. Старенький наводять статистику, яка, можливо, здивує читачів. Зокрема, з огляду на те, що понад 85 % тяжких і особливо тяжких злочинів, а також 100 % злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, в умовах неочевидності в Україні та світі розкриваються та розслідуються завдяки негласним засобам отримання доказової інформації, проведено узагальнення вітчизняної практики свідчить, що лише 5 % результатів НСРД використовуються як докази у кримінальному провадженні, а в окремих областях України цей показник ледве сягає 3 %. У статті вчені намагаються з’ясувати причини такої кричущої проблеми та зазначають, що однією з причин низького рівня використання результатів НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні є недосконалість процесуальної форми окремих негласних засобів отримання доказів і, зокрема, таких НСРД, як накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, моніторинг банківських рахунків, проведення яких у правозастосовній діяльності викликає найбільше труднощів.

У статті Д. Сергєєвої “Взаємодія слідчих та оперативних працівників при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій” автор дає визначення поняття такої взаємодії та на підставі аналізу практики проведення НСРД й використання їх результатів у кримінальному процесуальному доказуванні доводить, що ефективною формою взаємодії слідчих та оперативних працівників уповноважених підрозділів компетентних правоохоронних органів є безпосередня участь слідчого в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Слід також подякувати авторам, які відгукнулися на прохання редакції та зробили спробу оцінити новели законодавства, які унормовують перегляд судових рішень. Наголосимо, що це є перші спроби узагальнити проблеми, що виникли під час застосування оновленого законодавства. Цінність актуалізації питань, що в них порушується, обумовлена авторським колективом – серед якого діючі судді Верховного Суду – С. Кравченко, О. Яновська, Л. Лобойко (з якими, до речі, вся юридична громадськість пов’язує свої сподівання на запровадження в Україні справжнього справедливого суду та панування верховенства права, повернення довіри до суду та судової влади в цілому), а також провідні, знані науковці – В. Нор, Н. Бобечко, Н. Глинська.

Сподіваємося, шановні колеги, поважні читачі, питання, що порушуються в поданих до видавництва статтях, викличуть жвавий інтерес та дискусію на сторінках нашого видання, а висновки, зроблені авторами, будуть враховані законодавцем та стануть пріоритетним напрямком державної політики, націленої на вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.